

Fatih GÜRCAN

Dr. | Dr.
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul-Türkiye
Istanbul Medeniyet University, Faculty of Letters, Department of History, Istanbul-Turkey
gurcanfatih@gmail.com

17. ve 18. YÜZYIL AVRUPA BASININDA OSMANLI İMPARATORLUĞU

Özet

Yabancı gazeteler Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihi bakımından önemli kaynaklar olmasına rağmen, hala araştırmacılar tarafından yeterli önem gösterilmeyen eserlerdir. Bu kaynaklar, dönemin şartları içerisinde, yayımlandıkları ülkelerdeki hükümetlerin resmî görüşlerini yansıtmaktaydılar. Bununla beraber, yabancı gazeteler, diplomatik temsilciliklerden gelen istihbaratlara dayanarak haber yaptıklarından ötürü, değerli ve güvenilir kaynaklardı. Bu makalemizde Avrupa'da yazılı basının ilk yıllarında yayımlanan, Gazette France'da, Gaceta de Madrid'da, London Gazette'de, dönemin önemli bir dünya gücü olan Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle olan münasebetleri ele alınmıştır. Ayrıca, Ordinari Post Tijdender, Courante uyt Italien, Duytslandt, &c. ve Mercuriusz Polski Ordynaryjny hakkında özet bilgi sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Yabancı Gazeteler, Gazette France, Gaceta de Madrid, London Gazette.

OTTOMAN EMPIRE IN 17th AND 18th CENTURY EUROPEAN MEDIA

Abstract

Although foreign newspapers are important sources for Ottoman historiography they are still unobtrusive materials for scholars. These sources reflect the government's political and official positions according to their historical conditions. But foreign newspapers are reliable and valuable sources because their information depends on intelligence of the diplomatic missions. In this essay, in the first years of European printed media, informations about Ottoman Empire which was an important world power and its relations with other states were given in Gazette France, Gaceta de Madrid and London Gazette. Also a brief knowledge was given about Ordinari Post Tijdender, Courante uyt Italien, Duytslandt, &c. and Mercuriusz Polski Ordynaryjny.

Keywords: Ottoman Empire, Foreign Newspapers, Gazette France, Gaceta de Madrid, London Gazette.

Avrupa’da Yazılı Basınının Doğuşu

Osmanlı İmparatorluğu’na matbaanın geç gelmesi, daha doğrusu Türkçe matbaanın geç kullanılmaya başlanması her zaman ilgi çekici bir husus olmuş¹ ve matbaanın geç gelmesi farklı tarihçiler tarafından farklı şekilde yorumlanmıştır (Afyoncu 2004: 611-613). Buna karşın, Osmanlıların yazılı basına geçişteki gecikmeleri pek tartışılmamıştır. Osmanlı Devleti’nin matbaaya geç intibak etmesinin temel nedeni okumaya yönelik toplumsal talebin azlığı ve ilgili altyapının henüz hazır olmaması ile alakalıdır. Osmanlı Devleti, Avrupa’daki muasırlarına nazaran gazetecilikle çok geç tanışmıştır. Esasen, 18. yüzyıl boyunca ve 19. yüzyılın başında Osmanlı sınırları dâhilinde yaşayan zimmilerin ve yabancıların çeşitli gazete çıkarma girişimleri vardı. Özellikle Fransız İhtilâli sonrasındaki siyasi çalkantı ortamında İstanbul’daki Fransızlar, gerek kendi cemaatleri gerekse de İstanbul’daki diplomatik misyon temsilcileri nezdinde etki güçlerini artırabilmek için gazete çıkarma yolunu seçmişlerdi (Demir 2014: 60). Bununla beraber bizzat devlet tarafından yayımlanan, ilk Türkçe gazete Takvim-i Vekâyi 11 Kasım 1831’de yayın hayatına başlamıştı. Osmanlı Devleti, gazete çıkarma konusunda sadece, Batılı devletlerin değil, hukuken kendisine bağlı Mısır’ın da gerisinde kalmış, Kavalalı Mehmed Ali Paşa’nın çabalarıyla 2 Aralık 1828’de Vakayi-i Mısıriye yayın hayatına başlamıştır. Bunun dışında, Mısır bölgesinde Divan’ul Curnal, Curnaul Hıdivi, gibi gazeteler neşredilmişti (Yazıcı 1991: 269).

Osmanlı İmparatorluğu matbaaya ve yazılı basına olan geç intibakı ilginç bir biçimde, 17. ve 18. yüzyıllarda Avrupa basınında yazılanların ve Osmanlı Devleti ile ilgili haberlerin büyük ölçüde göz ardı edilmesine neden olmuştur. Bu dönemde oldukça aktif olan ve Osmanlı İmparatorluğu’ndaki gelişmelerle ilgili çok sayıda kayıt içeren Avrupa gazeteleri ve dergileri büyük ölçüde göz ardı edilmiştir. Bu makalemizde, 17 ve 18. yüzyılda yayımlanan bazı Avrupa gazete ve dergilerini tanıtarak, Osmanlı Devleti ile alakalı bazı önemli manşetleri aktarmaya çalışacağız.

Dünya üzerinde bilinen ilk gazete olan ve o dönem Kutsal Roma Germen İmparatorluğu sınırları dâhilindeki Strazburg’da yayımlanan Relation aller Fürnemmen und

¹ İslam Âleminde matbaanın gelişim seyri için, Bkz. Kemal Beydilli “Matbaa”, *DİA*, XXVIII, s. 105-113

gedenckwürdiges Historien'dir. Bu gazeteden itibaren, Avrupa gazeteleri yayımlandıkları ülkelerin, kamuoylarının fikrini seslendirmeye çalışmışlardı. Almanya'da 1605'te başlayan gazete yayıncılığı, Hollanda'ya 1618'te, İngiltere'ye 1622'de, Fransa'ya 1631'de, İspanya'ya 1641'de ulaşmıştı. Bu ülkeleri en son Rusya takip etmişti. (Popkin 2004: 381). Bu gazetelerin varlığı özellikle siyasi gelişmelerin, günü gününe takibi bakımından önemliydi.

1631'de yayın hayatına başlayan *Gazette de France* 1792'ye kadar yayımlanmayı sürdürmüş, özellikle diplomasi alanında önemli bir gazeteydi. Gazete esasen haftalık olarak yayımlanan bir dergi formatındaydı. 1631-1761 arasında *La Gazette* adıyla yayımlanan dergi 1762 Ocak ayından itibaren *Gazette de France* ismini almıştı. Yayın özellikle diplomatik konulara ağırlık vermiş ve Fransa Sarayının dış politikada sergilediği tutumun adeta sözcüsü olmuştu (Feyes 1991: 443). Nitekim kraliyete bağlı olan bu gazete, Fransa'da kraliyetin ilga edildiği ve cumhuriyete geçilen 1792'de kapanmıştı.

İlk Dönem Avrupa Gazetelerinde Osmanlı İmparatorluğu

Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu ile Kanunî Sultan Süleyman devrinden beri genel anlamda olumlu ilişkisi ve bu ülkenin İstanbul'da sürekli bir diplomatik temsilciliğinin bulunması (Frazee 2006: 27-28)² *Gazette France*'ın Osmanlılarla alakalı yeni malumatın aktarılmasını sağlamıştı. *La Gazette*, 30 Yıl Savaşları başladığı sırada yayımlanan gazete Osmanlı Devleti ile ilk bilgileri bu savaşa bağlı olarak yayımlamıştı. Mesela, Osmanlı Sarayının Macaristan ile ilişkileri ve Avusturya'ya yönelik politikası dergide yer almıştı (BNF “*Gazette 1631*”: 127). Ancak sadece, bu tarihte sadece 30 Yıl Savaşları'na dayalı haberler verilmemekteydi. Kazaklar'ın 1631'de Karadeniz kıyılarına yönelik saldırıları kayıt altına alınmıştı (BNF “*Gazette 1631*”: 147). Fransızlar, İstanbul'daki elçileri vasıtasıyla mütemadiyen haber akışı sağlamakta ve bu bilgiler *La Gazette*'da yer almaktaydı. Gazetede, Osmanlı payitahtı yanında, Fransa'nın diplomatik temsilciliklerinin bulunduğu Roma (Papalık), Napoli, Amsterdam, Brüksel,

² Fransa 1525 Pavia Muharebesi'nde sonra Hırvat kökenli Jean Frangipani'yi olağanüstü elçi olarak ve ittifak maksadıyla İstanbul'a göndermişti. 1534-1537 arasında görev yapan Jean de la Foret, Fransa'nın Osmanlı Devleti nezdindeki ilk devamlı elçisiydi.

Venedik, Viyana, Madrid, Leipzig gibi merkezlerden haberler okuyucuya aktarılmaktaydı (BNF “Gazette1643”: 115-121).

Gazette France, Osmanlı Tarihi'nin önemli ve Fransa ile ilişkilerin önem arz ettiği 1664 St. Gotthard Muharebesi, 1683 Viyana Kuşatması, 1739 Belgrad Antlaşması gibi tarihi dönemeçlerde Fransız hükümetinin sesi olmuş ve Versay Sarayı'nın resmi çizgisini yansıtmıştı (Klairs 1976: 85-88). Fransa'da basın kuruluşlarının sayısının artması Gazette France'ın yayın sürecinin son döneminde daha çok diplomatik alana kaydırmasına sebep olmuştu. Gazette France özellikle 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşıyla ilgili olarak, İstanbul ve İzmir'de bulunan Fransız temsilciliklerine dayanarak teferruatlı bilgi vermişti.³

Günümüzde halen İspanya'nın resmi gazetesi olan Boletín Oficial del Estado (Resmî Devlet Bülteni), yayın hazırlıkları, Kral IV. Felipe oğlu Avusturyalı Juan Jose'nin çabaları neticesinde 1660 yılının sonunda başlamış, 1661 Şubat'ında İspanya hakkında genel bilgi vermek üzere La Gaceta adıyla ve sayı ile yayına başlamıştı (de Prado 2002: VII/149). Gazetenin yayımlanma sürecinde Gazette France'tan ilham aldığı söylenebilir. 1697-31 Mayıs 1934 tarihleri arasında Gaceta de Madrid ismiyle yayımlanmış ve bu gazete İspanyol hükümetinin diplomatik çizgisini yansıtmıştır.

Gaceta de Madrid Osmanlı İmparatorluğu ile bazı mühim bilgileri ihtiva etmektedir. Osmanlı Ordusu'nun Tisa Nehri'ni geçerken, 1697'de Zenta'da yaşadığı büyük felaket 16 Eylül Viyana merkezli bir haber olarak, 15 Ekim 1697 tarihli baskıda yayımlanmıştı (Gaceta de Madrid no. 32, 15/10/1697: 126-127). Karlofça Antlaşması'ndan sonra Varşova'daki Sw. Jana Chrzciciela (Aziz John) Katedralinde ayin yapılması (Gaceta de Madrid no. 32, 14/04/1699: 57.), 1700 yılında Osmanlı olağanüstü elçisinin Viyana'yı olan ziyareti (Gaceta de Madrid no. 11, 16/03/1700: 42-43), Avusturya Elçisi Fleischmann'ın 3 Mayıs 1715'te Osmanlı Devleti'nin Mora'nın fethi öncesinde Karlofça'nın korunması ile alakalı olarak uyarması (Gaceta de Madrid no. 23,04/06/1715: 89), Pasarofça Antlaşması'nda Venedikliler ile Osmanlı İmparatorluğu

³ Mayıs 1772'te Selanik'te bastırılmakta güçlük çekilen isyan ve Ege Adalarındaki Osmanlı Rus Savaşı detaylı bir şekilde anlatılmıştı. *La Gazette de France*, 13 Temmuz 1772, No:56, s. 258.

arasında 21 Temmuz 1718’te sulh sağlandığı haberi (Gaceta de Madrid no. 34, 23/08/1718: 135) gazetede yer almıştı. Osmanlı sadrazamının 18 Eylül 1739’da Belgrad Antlaşmasını tasdik etmesinin Viyana Sarayı’na yankıları (Gaceta de Madrid no. 50, 15/12/1739: 365-366), Rusya’nın 1768’de Osmanlı Devleti’ne karşı niçin harp ilan ettiğini izah eden, Çariçe Katerina’nın 20 Kasım 1768 tarihli deklarasyonun 14 Şubat 1769 tarihli sayıda yayımlanan 7 sayfalık tam bir sureti (Gaceta de Madrid no. 7, 14/02/1769: 1-7) gazetede yayımlanmıştı. Küçük Kaynarca Antlaşması sonrasında, İstanbul’dan gelen 3 Kasım 1774 tarihli istihbarat raporuna istinaden, Osmanlı elçisi Abdülkerim Paşa’nın, 1300 kişilik maiyetiyle St Petersburg’taki Rus sarayını ziyareti, Gaceta de Madrid dile getirilen hususlar arasındaydı. (Gaceta De Madrid no.1, 03/01/1775: 1). Gaceta de Madrid’in resmi bir gazete olması, istihbaratın sürekli teminini kolaylaştırmış ve gazete 17. yüzyılın sonu ve 18. yüzyıl tamamı boyunca aralıksız olarak yayımlanmaya devam etmişti.

Osmanlı Devleti’nin tarihi ile alakalı önemli bilgi edilebilecek bir başka gazete ise İngiltere’nin resmi gazetesi The London Gazette’ydi. Londra’daki veba salgınından sonra sarayın Oxford semtine taşınmasına binaen 7 Kasım 1765’te kral II. Charles’ın emriyle yayın hayatına Oxford Gazette adıyla başlayan bu yayının, ilk sorumlu müdürü Henry Muddiman’dı (Lane 1923: 235-238). Veba tehdidinin geçmesi ve kralın Londra’ya dönmesi ile beraber gazete 5 Şubat 1666’dan itibaren London Gazette adıyla basılmaya başlanmıştı.

Kraliçe Elizabeth’in Sultan III. Murad’a yolladığı ilk elçi olan William Harborne’dan itibaren İstanbul’da diplomatik temsil hakkına sahip olan Britanyalılar, ticaret açıdan işlek konumdaki, Halep, İzmir, Kıbrıs, İskenderiye gibi şehirlerde temsilcilik açmışlardı. İngilizler gerek Osmanlı İmparatorluğu’nda gerekse de Avrupa’nın diğer ülkelerinde geniş bir istihbarat ağına sahiptiler. Elde ettikleri haberler, London Gazette’de yayımlanmaktaydı (Foster 1931: 181-183).

London Gazette’de Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili yayımlanan haberler arasında, II. Viyana Kuşatması öncesinde 3 Haziran 1683’te Komoron yakınlarında bulunan Avusturya Ordu karargâhı ve Osmanlı Ordusu’nun ilerleyişi hakkında bilgiler (London

Gazette, 1-14 Haziran 1683: 1), 30 Temmuz 1718’de Venedik’e Pasarofça Antlaşması’nın imzalandığı haberinin gelmesi (London Gazette, 2 Ağustos -5 Ağustos 1718: 1) yer almaktaydı. 1739’da Aydın yöresinde Sarıbeyoğlu isyanının bastırılması (London Gazette, 28 Nisan-1 Mayıs 1730: 1). 1753 yılının Eylül ayında İstanbul’da çıkan ve ek çok insanın hayatını kaybettiği veba salgını (London Gazette, 22 Eylül- 25 Eylül 1753: 2) gazetede Osmanlı iç haberleriydi. Ruslar’ın tedricen 1783’te Kırım’ı işgal etmeleri (London Gazette, 26 Ağustos-30 Ağustos 1783: 3) London Gazette’de geniş şekilde kendine yer bulmuştu.

Bu gazeteler dışında İsveç’te 1645’ten itibaren haftalık olarak yayımlanmaya başlanan ve Şansölye Axel Oxenstierna’nın görev süresi sırasında yayına başlayan Ordinari Post Tijdender (Nordstorm: 83-84), Hollanda’da basılan ve bir Avrupa gazetesi hüviyetine sahip olan Courante uyt Italien, Duytslandt, &c. (İtalya, Almanya ve Diğerlerinden Haberler) (Dahl 1939: 171) ve Leh Krallığı tarafından haftalık olarak 1661’den itibaren yayımlanan Mercuriusz Polski Ordynaryjny Osmanlı İmparatorluğu dâhil, Avrupa ülkelerinin tarihi hakkında önemli bilgiler veren ilk gazeteler arasında yer almaktaydılar. Dönemin Avrupa güçler sistemi içinde, orta boyutlu güçler sayılan Hollanda, Lehistan ve İsveç’in, Osmanlı İmparatorluğu ile yoğun siyasi ilişkileri bulunmaktaydı.

18. yüzyıla gelindiğinde ise, başta İngiltere olmak üzere Avrupa’nın pek çok ülkesinde yerel basın organları kurulmuştu. Bu basın organları kendi bölgelerinin yerel sorunları dışında, diplomatik gelişmeler ile de ilgilenmekteydiler. İngiltere’de Stamford Journal, Newcastle Courant, Ipswich Journal, Derby Mercury, Caledonian Mercury, Fransa’da Mercure de France, Journal de Paris, Almanya’da Augspurgische ordinari Postzeitung, Freiburger Zeitung 18. yüzyılda yayın yapan gazeteler arasındaydı.

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu sadece hâkim olduğu coğrafyada değil, bir dünya gücü olması münasebetiyle tüm dünyada varlığını hissettiren bir devlettir. Bunun bir sonucu olarak imparatorluk ile ilgili tüm haberler, Avrupa kamuoyunda heyecan doğmasına neden olmuştur. Hatta Osmanlı için, iç haber olarak sınıflandırabilecek hususlar dahi, bu

gazetelerde kendine yer bulmaktaydı. Avrupa gazeteleri, özellikle 17. ve 18. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin tarihini tafsilatlı olarak aktarmaları, Osmanlı topraklarında bulunan diplomatik misyonların tutumlarını sergilemeleri bakımından değerli ve henüz yeterli ölçüde tetkik edilmemiş kaynaklardır. Bu kaynaklarda her ne kadar, bakış açısı Osmanlı karşıtı bir perspektifi yansıtsa da, gazetelerin verdiği bilgiler yorumdan ziyade haber niteliği taşıdığından ötürü, dönemin diğer batılı yazılı kaynaklarına göre daha objektif tutum sergilemekteydi.

Bu kaynakların doğru bir şekilde değerlendirilmesi hem mevcut bilgilerin teyidi hem de Osmanlı kaynakları ile karşılaştırılmalı olarak çalışılması Osmanlı Tarihi'nin problemlerinin çözümlenmesinde büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- AFYONCU, Erhan (2004). “İbrahim Müteferrika'nın Yeni Yayınlanan Terekesi ve Ölüm Tarihi Üzerine”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, XV: 611-622.
- BEYDİLİ, Kemal. “Matbaa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXVIII, s.105-113
- BUDAK, Ali (2012). “Fransız Devrimi'nin Osmanlı'ya Armağanı: Gazete Türk Basının Doğuşu”, *Turkish Studies*, 7(3): 663-681.
- BYRON, J. Nordstorm (2010). *Culture and Customs of Sweden*, Santa Barbara.
- CHARLES, A. Frazee (2006). *Catholics and Sultans: The Church and the Ottoman Empire*, Cambridge.
- DAHL, Folke (1939). *Amsterdam. Earliest Newspapers Centre of Western Europe*, Upsala.
- DEMİR, Kenan (2014). “Osmanlı Basını'nın Doğuşu ve Gazeteler”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5: 57-88.
- DE POPKIN, Jeremy (2004). “Journalism, Newspapers and Newsheets”, *Europe 1450 to 1789: Encyclopedia of the Early Modern World*, V (III), s. 381, New York.

DE PRADO, Sara Nunez (2002). “De la Gaceta de Madrid al Boletín Oficial del Estado,” *Historia y Comunicación Social*, 7, s. 149, Madrid.

FOSTER, Sir William (1931). *The Travels of John Sanderson in the Levant 1584-1602*, Londra.

GILLES, Feyes (1991). “Gazette de France”, *Dictionnaire des Journaux 1600-1789*, s. 443, Paris.

KLAITS, Joseph (1976). *Printed Propaganda Under Louis XIV: Absolute Monarchy and Public Opinion*, s. 85-88, Princeton.

LANE, John (1923). *The King’s Journalist, 1659-1689: Studies in the Reign of Charles II*, s. 235-238, Londra.

YAZICI, Nesimi (1991). “Vakayı-i Mısriyye Üzerine Birkaç Söz”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Dergisi*, 2, 267-278.

Gazeteler

Gallicia Bibliotheque Numerique (BNF) “Gazette 1631”, s.127, 24 Temmuz 1631 Konstantinopolis elçilik raporu.

Gallicia Bibliotheque Numerique (BNF) “Gazette 1631”, s.147, 11 Eylül 1631 tarihli Konstantinopolis elçilik raporu.

Gallicia Bibliotheque Numerique (BNF) “Gazette 1643” s.115-121.

La Gazette de France, “13 Temmuz 1772 tarihli nüsha” No:56, s. 258.

Gaceta de Madrid, 15/10/1697 tarihli nüsha.

Gaceta de Madrid, 14/04/1699 tarihli nüsha

Gaceta de Madrid, 16/03/1700 tarihli nüsha.

Gaceta de Madrid, 04/06/1715 tarihli nüsha.

Gaceta de Madrid, 23/08/1718 tarihli nüsha.

Gaceta de Madrid, 15/12/1739 tarihli nüsha.

Gaceta de Madrid, 14/02/1769 tarihli nüsha.

Gaceta de Madrid, 03/01/1775 tarihli nüsha.

London Gazette No: 1833, 11 Haziran -14 Haziran 1683, s. 1.

London Gazette No: 5665, 2 Ağustos -5 Ağustos 1718, s. 1.

London Gazette No: 7801, 28 Nisan-1 Mayıs 1730, s. 1

London Gazette No: 9305, 22 Eylül- 25 Eylül 1753 s. 2

London Gazette No: 12470, 26 Ağustos-30 Ağustos 1783, s. 3.